

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

e-ISSN: 1694-8610

№2/2023, 175-182

УДК: 81.751

DOI: https://doi.org/10.52754/16948610_2023_2_21

**КЫРГЫЗ ЖАНА ОРУС ЛИНГВОМАДАНИЯТЫНДАГЫ «ҮЙЛӨНҮҮ ТОЮ»
КОНЦЕПТИНИН ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ**

КОНЦЕПТ «СВАДЬБА» В КЫРГЫЗСКОЙ И РУССКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

THE CONCEPT OF "WEDDING" IN KYRGYZ AND RUSSIAN LINGUOCULTURES

Джеенбаева Космира Ажимаматовна

Джеенбаева Космира Ажимаматовна

Djeenbaeva Kosmira Azhimatovna

Окутуучу, Ош мамлекеттик университети

Преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

kosmirajeenbaeva@gmail.com

КЫРГЫЗ ЖАНА ОРУС ЛИНГВОМАДАНИЯТЫНДАГЫ «ҮЙЛӨНҮҮ ТОЮ» КОНЦЕПТИНИН ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ

Аннотация

Макалада кыргыз жана орус тил маданиятындагы «үйлөнүү тою» концепти талдоого алынды. «Үйлөнүү тою» түшүнүгүнүндөгү өткөрүлүүчү каада-салттар, жөрөлгөлөр, көндүм болгон эрежелер, үйлөнүүдөгү социалдык шарттар эки элдин тилдик маданиятында чагылдырылышы берилди. Кыргыз жана орус маданиятындагы үйлөнүү тоюна эксперимент жүргүзүлүп, анын жыйынтыгы талдоого алынды. Ошондой эле эки элдин тилдик маданиятындагы “үйлөнүү үлпөтү” түшүнүгүнүн окшоштуктары жана айырмачылыктары ачылды. Үйлөнүү үлпөтү” түшүнүгүнүн субъективдүү потенциалын ачуу үчүн ар кандай социалдык топтордун өкүлдөрү менен аныктамалык эксперимент жүргүзүлдү. Субъективдүү потенциалдын деңгээлинде «үйлөнүү үлпөтүнүн» кыргыз жана орус маданиятындагы түшүнүгү, мүнөзү, функциялары, катышуучулары, себептери, атрибуттары, кесепеттери жана натыйжалары, катышуучулардын жүрүм-туруму, тойдун атмосферасы жана орду талдоого алынды. Ырым-жырым, окуя, үрп-адат, никени каттоо, той функциялары пайыздык көрсөткүч менен берилди.

Ачкыч сөздөр: концепция, үйлөнүү тою, жубайлар, лингвистикалык маданият, аныктама, ырым-жырым, каада-салттар.

Концепт «свадьба» в кыргызской и русской лингвокультурах

Аннотация

В статье анализируется концепт «свадьба» в кыргызской и русской лингвокультурах. Обычаи, обряды, правила и социальные условия свадебного обряда нашли отражение в языковой культуре двух народов. Был проведен эксперимент на свадебный обряд в кыргызской и русской культуре и проанализированы его результаты. Также были выявлены сходства и различия понятия «свадьба» в лингвокультуре двух народов. С целью выявления субъективного потенциала понятия «свадьба» был проведен дефиниционный эксперимент с представителями различных социальных групп. Проанализированы понятие, содержание, функции концепта «свадьба», участники торжества, их поведения, причины, атрибуты, последствия, итоги, атмосфера и место проведения "свадьбы" в кыргызской и русской культурах на уровне субъективного потенциала. Ритуалы, события, обычаи, регистрация брака и свадебные функции были представлены в процентах.

Ключевые слова: концепт, свадьба, пары, лингвокультура, дефиниция, обряды, традиции.

The Concept of "Wedding" in Kyrgyz and Russian Linguocultures

Abstract

The article analyzes the concept of “wedding” in Kyrgyz and Russian culture. The customs, ceremonies, rules and social conditions of marriage in the concept of “wedding” were reflected in the linguistic culture of the two peoples. An experiment was conducted on a wedding ceremony in Kyrgyz and Russian culture, and its results were analyzed. Also the similarities and differences of the concept of “wedding” in the linguistic culture of the two nations were revealed. In order to identify the subjective potential of the concept of “wedding”, a definitional experiment was conducted with representatives of various social groups. In this article are analyzed the atmosphere and the venue of the wedding at the level of subjective potential “wedding celebration” between the Kyrgyz and Russian cultures concept, character, functions, participants, causes, attributes, consequences and results, behavior of participants. Rituals, events, customs, marriage registration and wedding functions were presented as percentages.

Keywords: concept, wedding, couples, linguistic culture, definition, rituals, traditions.

Киришүү

Концепция гуманитардык илимдердин негизги категориясы болуп эсептелет. Ал менталдык түркүн кубулуштарды жалпылай алат. Концепт адамдын аң-сезиминдеги билим-тажрыйбаны структуралап, бир түзүмгө багытта алат. Ал бир нече түргө ажыратылат (Зулпукаров К.З. 2008, б. 350). «Дүйнөнү таанып-билүү процессин, адамдын иш-аракетинин натыйжаларын, анын дүйнө жөнүндөгү тажрыйбасын жана билимин чагылдырат. Ал жөнүндө маалыматты сактоочу көп өлчөмдүү психикалык түзүлүш» (Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2012, б. 42).

Азыркы лингвистикалык концептуализмде биз эки негизги багыттын – когнитивдик (концепцияларга арналган психоллингвистикалык эмгектерди да кошууга болот) жана лингвокультурологиялык дифференциялоону байкайбыз (Зулпукаров К.З., Мадаминава Д.Б. 2022, б. 421. Окумуштуу В.И. Карасик, «инсандын аң-сезиминдеги психикалык формация катары коомдун концепция чөйрөсүнө, б.а., маданиятка чыгуу болуп саналат. Ал эми маданияттын бирдиги катары концепция жеке адамдын менчиги жамааттык тажрыйбаны чагылдырат. Башкача айтканда, бул ыкмалар индивидге карата векторлору боюнча төмөндөгүдөй айырмаланат:

- лингвокогнитивдик концепция – индивидуалдык аң-сезимден маданиятка карай багыт,
- лингво-маданий концепция – маданияттан жеке аң-сезимге багыт (Карасик, В.И. 2002, б. 139). Концепцияда «маданият, аң-сезим жана тил чөйрөсүндөгү илимий изилдөөлөрдү бириктирүү үчүн арналган бирдик» деп түшүндүрүлөт. Анткени ал аң-сезимге таандык, маданият менен аныкталып тилде объективдүү болот (Слышкин, Г.Г. 2004, б. 9).

Бул багытта окумуштуу Г.Г. Слышкиндин пикирин колдойбуз. Лингвомаданий концепциянын лингвистикалык ишке ашырылышынын үч деңгээлдүү моделин сунуштаган. Лингвомаданий концепцияны Г.Г.Слышкин үч деңгээлде карайт: системалык потенциал, субъективдүү потенциал жана тексттик ишке ашыруу.

Биз бул эмгекте орус жана кыргыз тил маданияттарындагы “үйлөнүү үлпөтү” түшүнүгүн субъективдүү потенциалдын деңгээлинде карайбыз. Субъективдүү потенциалдын деңгээли системалык потенциалдын деңгээли үчүн сөз маанилеринин чоң запасын билдирет. Бирок тилдик бирдиктердин сөздүк маанилерине бул маанилердин өтө чектелген саны гана киргизилиши мүмкүн. Системалык потенциалдын деңгээли субъективдүү потенциалдын деңгээлине карата дайыма экинчи орунда калууда (Зулпукаров К.З., Мадаминава Д.Б. 2022, б. 420).

Изилдөөнүн каражаттары жана ыкмалары

Субъективдүү потенциалдын деңгээли кээ бир өзгөчөлүктөргө талдоо жүргүзүүнү камтыйт. Аныктама – «түшүнүктүн мазмунун ачуунун логикалык жолу. Тилдик сөз айкашынын тилдин белгиси катары эмнени билдиргени менен байланышын орнотуу же тактоо ыкмасы. Ал сөз айкашына кандайдыр бир маани берүүдөн же аны тактоодон, тереңдетүү менен изилдөөдөн турат. Берилген сөз айкаштарынын объективдүү мааниси кандай болушу керек экенин белгилейт» (Коротеева, О.В. 1998, б. 206). Биз реалдуу байланыш процессинде аныктамаларга чоң көңүл бурабыз. "Үйлөнүү үлпөтүнүн"

түшүнүгүнүн субъективдүү потенциалын ачуу үчүн биз ар кандай социалдык топтордун өкүлдөрү менен аныктамалык эксперимент жүргүздүк (2007 – 2008ж.ж., Волгоград). Маалымат бергендер 50 орус жана 50 кыргыз болуп эсептелет. Алар: «Үйлөнүү той» деген эмне экенин түшүндүрүп берейин деп сураган балага же чет элдикке эмне деп жооп берет элеңиз?» деген суроого жооп беришти. Алынган жооптор маңыздуу жана статистикалык жактан талданган. Бул эксперименттин катышуучуларын тандоодо жыныстык жана жаштык дал келүүлөр байкалган (50% эркектер жана 50% аялдар, 20 жаштан 40 жашка чейинки).

Кайсы элде болбосун ата-эне балдарынын келечеги, жакшы жашоосу жөнүндө ойлонот, кам көрөт. Кыргыздар балдарын үйлөндүрүүнү ата-эненин милдети катары эсептейт. Алар өздөрүнө тең адамдар менен куда болууга аракеттенген. Ылайыктуу кызды тандап алган соң сөйкө салышкан. Кудалашкан тараптар бири-бирин урматтап, сыйлашат, болочок жубайлар үчүн кам көрүшөт. Мезгил отуп той болчу күн белгиленет. Кыздын төркүнү кызды узатууга даярданышат. Кыз төркүнүнөн узар күнү берилүүчү үлпөт той «Кыз тою» деп аталат. Бул кечеде эки тараптын жаштары көңүл ачышат, түрдүү үлпөт ырлары ырдалат. Кызды жеңелери, жакын курбулары коштоп жүрүшөт. Колуктунун жүзүн үлпүнчөк менен жаап коюшат. Салт боюнча колуктунун бетин ачып көрсөткөндө, анын жеңелерине күйөө тараптагылар көрүндүк берүүгө тийиш. Кыздын эне-атасы, жакындары ак батасын берип узатышат (Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, 2012).

1. Ал эми Орусияда үч күн бою майрамдашат. Биринчи күнү эле күйөө менен колуктуга арналат. Жигит менен күбө адам колуктунун үйүнө келип, андан кийин үйлөнүү тоюна барган. Үйлөнгөндөн кийин, кыз менен жигит, алардын ата-энелери, коноктор менен куттуктап, майрамдык той башташат. Той таң атканга чейин созулушу мүмкүн, коноктор шарап жана даамдуу тамактар менен сыйланышат (<https://ky.tierient.com>).

Алынган аныктамалардын көбү чечмелөөчү аныктамалар болгон. Аныктамалык экспериментте алынган маалыматтарды талдап чыккандан кийин, биз үйлөнүү тоюнун төмөнкү өзгөчөлүктөрүн аныктадык:

- 1) мүнөзү,
- 2) функциялары,
- 3) катышуучулар,
- 4) себептер,
- 5) атрибуттар,
- 6) аракеттер жана натыйжалар,
- 7) катышуучулардын жүрүм-туруму,
- 8) атмосфера,
- 9) өткөрүү орду.

Жыйынтыктар жана талкуулар

Түрдүү өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен, ар бир өзгөчөлүктү кененирээк талдап көрөлү.

1. Тойдун табияты. Бул экспериментте россиялык информаторлордун 59%, кыргызстандыктардын 26%ы бул окуянын мүнөзүн көрсөтүшкөн.

Салтанаттуу майрам. Биринчи орунду салтанаттуу майрам ээлейт. Орус тилдик аң-сезиминде үйлөнүү үлпөт майрам деген сөздөр менен байланыштуу болот. Орус информаторлорунун 41% тойду майрам жана анын лексемалары аркылуу түз аныкташкан. Кыргыз маалыматчыларынын 50% тойдун (үйлөнүү үлпөтүнүн) аныктамасын тикелей (күн - день) лексемасы аркылуу беришкен: үйлөнүү үлпөтү кыз менен күйөөнүн эң бактылуу күнү, бактылуу күн ж.б.

Кыргызстанда майрам менен жөнөкөй күндүн чоң айырмасы бар. Майрам, б.а. белгилүү бир күн (мисалы, Жаңы жыл, 5-май) сөзсүз түрдө лексема (майрам-праздник) менен байланышкан. Мисалы, жазгы майрам – (весенний праздник), эмгек майрамы – (трудовой праздник). Ал эми үйлөнүү үлпөтү же юбилейи адамдын жашоосундагы маанилүү жөрөлгөлөр, күндөр катары каралып, лексема (күн - день) аркылуу айтылат. Мисалы, туулган күн - рождение + день).

Ырым-жырым, окуя, үрп-адат. Орустардын 13% үйлөнүү үлпөтүн ритуал жана анын лексемалары аркылуу аныкташкан. Бул үй-бүлө түзүү ырымы, үйлөнүү үлпөтү – белгилүү бир адам жасаган ырым. Кыргыздардын 18% аныктамаларында бул топтун төмөнкү бирдиктери кездешет:

азем - (церемония) - 8%;

ырым - (обряд) - 6%;

окуя - (событие) - 4%.

Кыргыз информаторлору тарабынан берилген аныктамаларда көбүнчө үйлөнүү үлпөтүнүн бир же бир нече чечмелөөчү белгилери бир убакта көрсөтүлөт. Мисалы, эркек менен аялдын баш кошуу жөрөлгөсү - бул эки сүйгөн адамдын жашоосундагы эң маанилүү окуя.

Никени каттоо. Орустардын 5% берген аныктамаларында төмөнкү лексемалар белгиленет. Никелешүү аземи – 3%, нике – 2%. Кыргызча аныктамаларда 13%, турмушка чыгуу –(вступить в брак) - 8,5%; аял алуу – (братъ жену) - 3,5%; нике - (замужество) - 1%. Мисалы, үйлөнүү үлпөт той, аял алуу болуп саналат.

2. Той функциялары. Бул өзгөчөлүктү сүрөттөп жатып, россиялык информаторлордун 28% никенин функцияларын көрсөткөнүн белгилей кетүү керек. Биринчи орунду жаңы үй-бүлөнү түзүү (26%) ээлейт. Респонденттердин жоопторунда төмөнкү функциялар көрсөтүлгөн: жаңы үй-бүлөнү түзүү, үй-бүлөнүн жаралышы. Орус маалыматчыларынын 2% тукум улантуу функциясын аташкан. Кыргызстандык информаторлордун 25% жаңы үй-бүлө түзүү (40%), тукум улантуу (3%), ата-эненин каалоосун аткаруу (12%) функцияларын көрсөтүшкөн. Мисалы, нике – балалуу болууга уруксат алуу, бул ата-эненин тилегинин аткарылышы.

Мындай мүнөздөгү материалдар орустар үчүн үйлөнүү үлпөтүнүн эң маанилүү милдети - үй-бүлө түзүү жана үй-бүлөнү улантуу. ал эми кыргыздар үчүн булардан тышкары ата-эненин каалоосун аткаруу экенин далилдейт. Кыргызда, ата-эненин алдындагы баланын парзы - үй-бүлө күтүп, балалуу болуу. Үйлөнүү үлпөтү үй-бүлөдөгү улуулардын милдети жаңы үй-бүлөнүн пайда болушун гана эмес, тукумун улоо үчүн болгон көрүшү эсептелет.

3. Тойдун катышуучулары. Бул экспериментте алынган жыйынтыктарды талдоо тойдун жамааттык мүнөзү орус жана кыргыз аныктамаларында чагылдырылганын

көрсөттү. Орус информаторлорунун 18%ы тойдун катышуучуларын төмөндөгүдөй көрсөтүшкөн: эл (8%), коноктор (3%), көп адамдар (2%), достор (2%), туугандар, тааныштар (ар бири 1%). Мисалы, үйлөнүү үлпөтү – аял менен эркектин баш кошуусу, тууган-туушкандары, достору келип куттукташат.

4. Тойдун себептери. Бул топтун жооптору кыргыздарга (1%) караганда орус маалыматчыларынын арасында (15%) көбүрөөк байкалат. Жооптордун талдоосу көрсөткөндөй, той орусиялык аныктамаларда катышуучулардын жүрүм-турумун билдирген этиштер менен айкалышкан: сүйүүгө (12%), чечүүгө (3%). Эки адам чогуу жашоону чечкенде, той өткөрүлөт. Орустар эмоционалдуу, романтик улут экенин ушул жерден көрүүгө болот. Мунун баары үйлөнүү тоюнун себептеринде түздөн-түз чагылдырылат.

5. Үйлөнүү үлпөттөрү. Эки тилде сүйлөгөндөр сунуштаган аныктамаларда тойдун атрибуттары аталат. Орустардын 7% үйлөнүү атрибуттарын көрсөтүшкөн. Сандык талдоо көрсөткөндөй, тойду билдирген орус сөздөрү реакциялардын 4%, белек - 3%, нике келишими - 2%, шакек жана гүл - 1% түзөт. Мисалы, той, гүлдүн көптүгү, белектер. Кыргызча реакциялардын 17% төмөнкү лексемаларды камтыйт: (той) - 11%, акча - 2%, белек - 1%.

Кыргыз тилдик аң-сезиминде үйлөнүү үлпөтү аш-той менен байланыштырылып келгени бекеринен эмес. Кыргыздардын салттуу ой-пикири боюнча (аш-той - застолье) жаңы никенин, жаңы үй-бүлөнүн бекемдигинин ажырагыс бөлүгү болуп саналат (Коротеева, О.В. 1998, б. 105). Аш-той болбосо, той болуп саналбайт.

6. Тойдун кесепети жана жыйынтыгы. Бул экспериментте тойдун кесепеттери жана натыйжалары орустарга (5%) караганда кыргызстандык информаторлордо (26%) көбүрөөк байкалат. Талдоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, орусча аныктамаларда үйлөнүү үлпөтүнүн натыйжасы: күйөөсү менен аялы (3%), бакыт (2%) деген сөздөр менен байланыштырылат. Мисалы, той – кыздын аял, жигиттин күйөө болгон күнү - бул жердеги бакыт. Кыргыз информаторлору төмөнкү лексемаларды беришкен:

(жоопкерчилик - ответственность) - 4%,

(жашоо - жить) - 3%,

(аткаруу - выполнить) - 3%,

(бакыттын башталышы - начало счастья) - 3%,

(бакыт - счастье) - 2%,

(бактылуу жашоо - счастливая жизнь) - 1%,

(кызыктуу - интересный) - 0,5%. Мисалы, бул күндөн кийин эркек менен аял бирге болууга ант бериши керек. Бул күндөн кийин эки адамдын эки жуп ата-энеси бар.

Эксперимент орустар менен кыргыздардын никеге болгон мамилесинин айырмачылыгын көрсөттү. Орус маданиятындагы жаңы үйлөнгөндөр тойдон кийин өздөрү үчүн гана жашашат. Ал эми Кыргызстанда үйлөнүү үлпөтүнөн кийин жаңы үйлөнгөндөр эки эселенген жоопкерчилик пайда болот. Башкача айтканда, үй-бүлөндү жана ата-энеңдин үй-бүлөсүн багуу милдети турат. Нике милдеттүү күчкө ээ болот. Эгерде шакектер көзгө көрүнгөн байланыш болсо, анда нике көзгө көрүнбөгөн нерсе.

Бул топтун материалдары орустар үчүн тойдун эң маанилүү натыйжасынын ролу, ал эми кыргыздар үчүн маңызы экенин далилдейт.

7. Тойго катышуучулардын жүрүм-туруму. Аныктамаларда орустардын 4%ында төмөнкү лексемалар бар: чогултуу (2%), майрамдоо (1%), алмашуу (0,5%), ант берүү (0,5%). Мисалы, үйлөнүү тоюнда кыз менен күйөө шакек алмашып, ар дайым бирге болуп, бири-бирин сүйүүгө ант беришет.

8. Той атмосфера. Орус жана кыргыз субъекттери тарабынан берилген аныктамаларда бул сөздөр тобу анча көп кездешпейт: Орустардын 2% гана көңүл ачуу деген сөздү колдонушкан (үйлөнүү бул ар бир адам абдан көңүлдүү болуп турганда), 1% кыргыз информаторлору (романтикалуу - романтика) деген сөздү колдонушкан: үйлөнүү той - романтикалык окуя.

9. Тойдун өтүүчү жери. Россиялык респонденттердин 1% бул топтун (ЗАГС) сөздөрүн, 2% кыргыздарда ресторан жөнүндө айтылган. Жаңы үйлөнгөн кыргызстандыктар алдын ала ЗАГСка катталат. Нике күбөлүгүн алган күн адатта белгиленбейт.

Корутунду

Ошентип, аныктама экспериментибиздин жүрүшүндө кыргыз жана орус тил маданиятында «үйлөнүү той» түшүнүгүнүн айрым айырмачылыктары бар деген жыйынтыкка келдик. Субъективдүү потенциалдын деңгээлинде «үйлөнүү үлпөтүнүн» кыргыз жана орус түшүнүгү төмөнкүдөй белгилерди камтыйт: мүнөзү, функциялары, катышуучулары, себептери, атрибуттары, кесепеттери жана натыйжалары, катышуучулардын жүрүм-туруму, тойдун атмосферасы жана орду. Орус тилинде сүйлөгөндөр үйлөнүү үлпөтүнүн аныктамасын эң сонун майрам катары беришкен. Жигит менен кыз бири-бирин сүйүп, чогуу болууну чечкенде той өткөрүшөт. Бул күнү жакындары, достору келип куттукташат. Бул күндөн кийин келин - аял, бала - күйөө болот. Ал эми кыргыздар үчүн той – бул кубанычтуу күн, аш-той, көп гүл, белек, тукум улоо гана эмес, ата-эненин тилегинин аткарылышы. Алар үйлөнүү үлпөтүнөн кийин эки эселенген жоопкерчиликти – балдарды жана ата-энелерди багуу милдетин алат деп ойлошот.

Литература

1. Зулпукаров К.З. (2008) Лингвопоэтика менен лингвопаремияларынын орчундуу маселелери. Бишкек, 350-б.
2. Зулпукаров К.З., Мадаминава Д.Б. (2022) Аспекты лингогенетики и линготипологии. Бишкек. 420-421-б.
3. Карасик, В.И. (2002) Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 477 с.
4. Коротева, О.В. (1998) Проблема дефиниции в педагогическом дискурсе I О.В. Коротева II Языковая личность: социолингвистические и эмотив-ные аспекты: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена. С. 206 - 215.
5. Красавский, Н.А. (2001) Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: монография I Н.А. Красавский. Волгоград: Перемена. 494 с.

6. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору, (2012) 432-бет
7. Слышкин, Г.Г. (2004) Лингвокультурные концепты и метаконцепты: дис. ... д-ра филол. наук I Г.Г. Слышкин. Волгоград, 315 с.
8. <https://ky.tierient.com>